

TÓTH ERIKA

OLVASÁS ÉS KRITIKAI GONDOLKODÁS

„Az olvasás is gondolkodás s az írás is beszéd.” (Babits Mihály)

Ma már nem az a kérdés, olvasnak-e eleget a gyerekek, hiszen vitathatatlan, szinte állandóan olvasnak. Sőt, nemcsak olvasnak, írnak is! Folyamatosan, leginkább az okos kütyüiken. Persze az olvasáson és íráson (mi, felnőttek) nem feltétlenül ezt értjük, de kétségtelen, hogy kommunikálnak, információt szereznek, akár még a szépirodalmi szövegek által élményhez is jutnak a digitális térben. Mert ők már ebbe születtek. Lehet ezzel vitatkozni, szembemenni, de a tényen ez mit sem változtat.

Fontosabb kérdés, hogy ezek a gyerekek tudják-e megfelelően kezelni a több irányból rájuk ömlő információ-cunamit. Az alfa-generáció még csak most bontogatja szárnyait, de már látszik, mennyire másképp működik. Ezt egy rövid történettel érzékeltetem is. Szeptemberben megkaptuk az otthoni AG-tesztek egy lányom iskolájából. Miután a lányom kissé megfázott, ki szeretnénk volna próbálni a tesztelést, ám a felhasználáshoz nem volt útmutató. Mint tudjuk, az egész tesztigénylés körül volt egy kis káosz. Semmi gond, gondoltuk, hiszen a neten megtalálható a használati útmutató. A fér-

jemmel rá is kerestünk a nagyon okos telefonjainkon. Kb. 5 perc kellett hozzá, hogy megtaláljuk a megfelelő és átolvassuk. A lányunk, aki 6. osztályos tanuló, viszont két perc után kiszólt a szobájából, hogy ő már megtalálta a videót a You Tube-on, és meg is nézte. Ezen a ponton megálltam, és elgondolkodtam: nekünk vajon ez miért nem jutott az eszünkbe? Pedig egyértelmű, hogy ebben az esetben a videó megnézése hasznosabbnak bizonyult. A férjem és az én számomra az olvasás tűnt evidens információszerzési módnak. Még az interneten is. Ráadásul nem elégedtünk meg egy forrással, összehasonlítottunk két leírást, mert az a biztos.

Minden fenn van a neten, halljuk gyakran, elég rákeresni. Nem kell anynyi mindent bemagolni, megjegyezni, ami részben igaz is. De csak akkor, ha tudatos felhasználók vagyunk, és el tudunk igazodni az információk tömkelegében, valamint a forrásaink hitelesek, megfelelőek. Talán ez a digitális világ egyik legnagyobb csapdája. A bizonytalan forrásból származó híreket, információkat nemcsak a fiatalok, de a felnőtt lakosság nagy része is hajlamos tényként elfogadni. Erre a problémára az oktatásban (is) nagyobb hangsúlyt kellene fektetni.

Azonban az internet nyújtotta fantasztikus lehetőségek mellett az iskolai munka legnagyobb részét az értő olvasásra alapozzuk, ami a tanulás alapja. Abból a tanulóból lesz később tudatos felhasználó, aki jól megtanult olvasni, nincsenek szövegértési gondjai és képes szelektálni a világháló nyújtotta opciók között. Sajnos, ezen a téren gondok vannak rendszerszinten is, amit a hazai és nemzetközi mérések eredményei is alátámasztanak. Valami nem működik megfelelően, valahol változtatni kellene. Az olvasástanítás és az olvasáshoz való viszonyulás egyaránt. Az olvasástanítás az alsó tagozat elvégzésével nem zárul le, nem egy befejezett történet. Minden tanítási óra feladata adekvát módon a szövegértés fejlesztése is. A felső tagozaton, de akár a középiskolában is. Az olvasási folyamatot nem akadályozhatják vakfoltok, meg nem értett szavak, mert az értelmezési gondokhoz vezet.

MI A TANULÁS VALÓDI CÉLJA?

Abban az esetben, ha végső célnak az információszerzést tekintjük, a mai iskolarendszerünk viszonylag jól teljesít. Ha viszont az információra mint

kiinduláson tekintünk, amit a tanuló majd fel tud használni később is, akár rendszerbe tudja illeszteni és rugalmasan tudja kezelni az ismereteit, a kritikai gondolkodás fejlesztésére kell összpontosítanunk. Ez viszont csak akkor lesz eredményes, ha a gyermek tapasztalatszerzésen, a saját élményén keresztül jut el a kritikai gondolkodás gyakorlásáig. Mindezt kizárólag egy támogató iskolai környezetben lehet megvalósítani. Ki kell alakítani megfelelő az osztálytermi feltételeket, szükséges a tanár ösztönző viszonyulása az oktatási-nevelési folyamathoz. Minden tanuló képes a kritikus gondolkodásra. A pedagógus feladata lehetőséget és időt biztosítani a tanulóknak aktív részvételére a folyamatban. Támogató magatartásával segítheti, hogy a gyerekek merjenek gondolkodni, találgatni és a gondolataikat hangosan ki is merjék mondani az osztály előtt. A biztonságos légkör alapfeltétele a vélemény-kifejtésnek. Ez azt is magában foglalja, hogy a gyerekek nem nevezhetik ki egymást, így nem jelent kockázatot a merészebb ötletek közlése sem. A pedagógus maga is tiszteli a tanulóknak gondolatait, visszajelzéseivel kifejezi, hogy a tanulók megnyilatkozása, véleménye értéket jelent. Természetesen ezt az atmoszférát nem lehet egyik pillanatról a másikra kialakítani. A kölcsönös bizalom, az egymás tisztelete és a megfelelő osztályklíma nélkül mindez elképzelhetetlen.

EGY SZÖVEGFELDOLGOZÁSI PÉLDA

A kritikai gondolkodás tanításának meghatározó sajátossága, hogy rendszer-jellegű. A gondolkodási és a tanulási folyamat három fázisban zajlik: a felidézés vagy ráhangolódás, a jelentés megteremtése és reflektálás szakaszában. Az alábbi összefoglaló egy szeptember közepén tartott rendhagyó olvasósóráról szól.

Az iskolaév első napjaiban Magyarországon egy szörnyű tragédia történt. Egy középiskolás fiú öngyilkos lett, miután társai folyamatosan gúnyolták, bántalmazták az iskolában. Rendkívül megrázott az eset. Nagyon sokat töprengtem, hogy a negyedikesemmel hogyan beszéljek erről a témáról, hiszen a felelősségünk tanítóként is óriási. Nálam első osztálytól fogva zéró tolerancia van érvényben a csúfolódással, kiközösítéssel szemben. Mivel

akkoriban sokat foglalkoztunk ezzel a problémával, sikerült a közösségből kiküszöbölni, jó kis csapatot kovácsolódunk az évek során. Jövőre viszont felsősök lesznek, s csak remélni tudom, hogy nem sodródni majd más irányba.

A témáról való folyamatos gondolkodást és beszélgetést azonban fontosnak tartom, ezért végül egy olvasmányt választottam apropóként a téma újrafelvetésére. Miután átnéztem több olvasmányt, amelyet a témában feldolgozhatnánk, végül Marék Veronika *Bagollyal nyaraltunk* c. történetét választottam ki, amely egy nyári táborozásról szól. A ráhangolódás roppant egyszerű volt, ugyanis több tanítási órán, például a képzőművészeti nevelésen, fogalmazáson, szlovákon, folyamatosan a nyári élményekkel foglalkoztunk, tehát csak tovább folytattuk a témát. Egy beszélgetőkörrel indítottunk. A székeket körbe raktuk, én is a gyerekek közé ültem. Miután átbeszéltem a nyári élményeket, felvezettem az új olvasmányt, majd felolvastam a történetet. A szöveg a kirekesztésről, a semmibe vételről szól: az összeszokott csapat és az új gyerek története volt. A nyári táborban a magányos fiú a könyvekbe menekül, állandóan olvas, még éjjel is, ezért Bagolynak csúfolják. Majd jön egy kiadós eső, és a gyerekek unalmukban kérdegetni kezdik Baglyot, miről olvas. Ő szívesen mesél, és közben természetes módon a csapat tagjává válik. Mikor kisüt a nap, már nem olvas, játszik a többiekkel. Mert, ahogy bevallja a végén, játszani azért sokkal jobban szeret, mint olvasni.

Miután felolvastam a történetet, az egészet aprólékosan átbeszéltem. Amikor úgy láttam, az elsődleges információkkal mindenki teljesen tisztába került, igyekeztem a rejtett információk, az érzelmek felé terelni a beszélgetést. Hogyan érezhette magát az új gyerek? A csapat viselkedése mennyire volt korrekt? Hogyan lett volna megfelelő? Lehetett volna-e rosszabb fogadtatásban is része? Ezekre a kérdésekre kellett válaszolniuk a gyerekeknek. Jöttek is sorban a sablonszerű feleletek:

„Én odamentem volna hozzá, és hívtam volna közénk.”

„Megkérdeztem volna, akar-e velem játszani.”

Ezeknek az empátikus gondolatoknak a hatására hátra is dőlhettem volna, gondolva, hogy minden rendben, a kirekesztés csakis máshol és mással fordulhat elő, nálunk bizony nem. De

ebben korántsem voltam biztos. Ezért finoman egy kis szituációs játékba veztettem át őket.

Mit tennének, ha most negyedikes lenne hozzánk egy új tanuló? Tegyük fel (de csak elméletben), valami miatt nem nagyon szimpatikus nektek az új srác. (Többször kihangsúlyoztam, hogy ez csak játék, és én is játszom velük, gyerek leszek az osztályban.) Az új gyerek szerepére többen is jelentkeztek. Én egy nagyszájú, cserfes fiút választottam ki. Az órák közti szüneteket, az iskolaudvaron töltött szabadidőt vettük alapul, amikor a gyerekek kissé ki tudnak kerülni a tanító néni látóteréből (persze ezt csak ők gondolják, ilyen nincs).

Gyerekbőrbe bújva tehát beleszálltam a kezdeti pusmogásba az új osztálytársról. Valamelyik gyerek azt mondta, hogy szerinte biztosan nem is tud focizni. Közben ő odajött hozzánk, próbált beszélgetni, de nem nagyon törődtem vele. Megkérdezte, hogy délután játszhat-e majd velünk focit. Mondtuk, hogy nem, megvan a csapatunk. Majd egy következő órák közti szünetet jelenítettünk meg, amikor kártyáztunk. (Ez egyébként nagyon megy nekünk, még a hívós snapszerben is királyok vagyunk.) Kérdezte az új gyerek, hogy beszállhat-e. Dehogyan, ezt te nem tudnád követni, mondták neki a többiek. Ezután a délutáni napközit játszottuk el. Kidobózni fogunk. Megkérdezte újra, játszhat-e velünk. Én (mint gyerek) megkérdezem: Fiúk, jöhet? Az osztály vezéregyénisége ekkor halkán megszólalt: Vegyük be a csapatba. A többiek viszont ragaszkodtak a jól bevált elosztáshoz. A vezér ekkor elhalkult, majd bekapcsolódott a többiek skandalásába, hogy nem, nem, már megvagyunk. Tuti, hogy nem is tudsz rendesen kidobózni, mondta neki az egyik gyerkóc. Egyszerűen semmibe vettük az új gyereket – pont úgy, ahogy a Marék-történetben olvastuk. Az osztályhangulat pedig egyre inkább kezdett átalakulni.

A szituációs gyakorlat után megkérdeztem a főszereplőtől, hogyan érezte magát. A tanuló azt válaszolta, bár végig tudatában volt, hogy csak játszunk, nagyon rosszul esett neki az elutasítás. A gyerekek hozzáfűzték, hogy a kirekesztés nálunk csak a képzeletben történhetne meg, a valóságban soha nem lenne rá esély, mivel a tanító néni ezt soha nem hagyná így elfajulni, hiszen mindig velünk van. Megvitattuk, hogy ahogy egyre nagyobbak lesznek

és önállósodnak majd, egyre inkább kikerülnek a felnőttek látóköréből, és ezt igényelni is fogják. Ami fontos, ha ilyen vagy hasonló helyzetbe kerülnek, és nem tudják megoldani, elfajulhat a helyzet. Életbevágó lehet, hogy merjenek segítséget kérni. Akár a szüleiktől, akár a tanáraiktól.

Ezek után elmeséltem nekik a vajai kamasz történetét. Többen hallottak már róla, átbeszéltük az esetet. A gyerekek tele voltak kérdéssel, és nagyon sok dolgot nem értettek, ahogy mi, felnőttek sem. Amit néhányan kifogásoltak, hogy fordulhatott elő, hogy egyetlen osztálytárs sem állt ki a kirekesztett, zaklatott diák mellette. Miért? Ekkor visszacsatoltam a kérdést a szituációs játékunkra. Arra az egyetlen momentumra, mikor az egyik fiú (akire ráadásul mindig hallgatnak) felvetette, hogy esetleg bevehetnének az új fiút a csapatba. Még neki is gyorsan elhalkult a tömegben a szava. Maga sem tudta megmagyarázni, miért hagyta ezt, azt mondta, úgy érezte, senki sem állt mellé. A szituációs játék azonban átérezte, tudatosította velük, hogy a bántalmazás, csúfolódás, kirekesztés hova vezet.

Nagyon sokat beszélgettünk a témáról, a gyerekek rendkívül értelmesen és nyitottan álltak a kérdéshez. Ezt az órát követően még két olvasmányon keresztül feldolgoztuk a bántalmazás,

csúfolódás, kirekesztés témakörét, érintve a cyberbullying területét is. Az osztályomon kívül ezt a történetet egy helyettesítés apropóján egy felső tagozatos irodalom órán is feldolgoztam. Élmény volt velük dolgozni, és nagyjából ugyanazok a reakciók, történések jöttek létre. Őket is megérintette a személyes történet, valamint a közös felelősség, az egymásra figyelés fontossága. Ezenkívül van egy kis csoportom, OLVASNIJÓ a neve. Itt az olvasásértés fejlesztése zajlik művészetterápia és vizuális nevelés segítségével, 3. és 4. osztályos tanulókkal. Velük is feldolgoztam ezt a történetet, és szinte ugyanazokat a kérdéseket fogalmazták meg, valamint hasonló reakciókat váltott ki belőlük.

Ez a fajta szövegfeldolgozás a kritikai gondolkodás fejlesztését biztosan erősítette, és mellette sok egyéb szociális készséget is mozgósított. Nem mellékes az sem, hogy a gyerekek mennyire élvezték az interaktív közös munkát. Maradandó élményeket szereztek és fontos információkat is sikerült megosztanom velük.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A kritikai gondolkodás fejlesztése már a kezdeteknél beépíthető a tanulási folyamatba. Nem kell feltétlenül

nagy dolgokra gondolni. Másodikban a *Sehallselát Dömötör* című verset szedtük ízekre, sokat beszélgettünk a tanulás fontosságáról, a jövőképekről, az álmaikról, s hogy mindezt mennyire tudja befolyásolni a rendszeres iskolába járás, a szorgalom, az igyekezet. Ez főleg a hátrányos helyzetből származó gyermekeknél nem egyértelmű, mivel otthon nem ezt nem hallják, nincs előttük minta. Azóta ha nagyritkán előfordul, hogy valaki elsumákol egy feladatot vagy ellóg egy napot, a többiek idézik neki a verset, majd rá is pirítanak, hogy Sehallselát Dömötör akarsz lenni... Ezekben a pillanatokban a megmosolyogtató bájon kívül még ott van valami, ami fontosabb. A személyes felelősség tudatosítása a tanulási folyamatban. A vers feldolgozásának ez a legfőbb célja, nem feltétlenül a fejből idézés elérése. Az csak egy következménye lehet a szövegfeldolgozásnak. A közös szövegfeldolgozás során azonban fő gondolatok, a tanulás fontossága, a kitartás, a viselkedési normák épülnek be a gyerekek fogalomtárába, sőt a személyiségébe, amit bármikor elő tudnak venni, fel tudnak használni. Ez pedig a kritikai gondolkodás alapja. Ugyanilyen engramokat hozhatunk létre egy-egy olvasmány, mese művészetterápiával történő feldolgozása során.

Erről majd a folytatásban.

